

velika samostanska škola, dok će u drugoj polovici 17. i tijekom 18. stoljeća sam novicijat djelovati u više samostana. Više riječkih augustinaca tijekom posljednja dva stoljeća postojanja samostana predavat će filozofiju i teologiju u samostanskim školama u austrijskim zemljama. Najznačajniji od njih je Ivan Krstitelj Cortivo koji je predavao na sveučilištima Graza i Beča.

Pretposljednje je poglavlje naslovljeno *Riječki samostan u Austrijskoj augustinskoj provinciji (1669.–1788.)*, a što je zapravo zadnje razdoblje djelovanja riječkoga samostana. Naime, augustinci Štajersko-koruške provincije ujedinili su se 1653. s Austrijskom provincijom izuzev generalnih samostana u Ljubljani i Rijeci. Godine 1669. riječki se samostan priključuje Austrijskoj augustinskoj provinciji, što dovodi do poboljšanja kvalitete redovničkog života te povećanja duhovnih zvanja u 18. stoljeću, što navodi riječke augustince na građevinsku obnovu samostana i proširenje crkve.

U posljednjem će se poglavlju autor baviti zatvaranjem augustinskog samostana sv. Jeronima u Rijeci 1788. godine što je “plod jozefinističke politike Josipa II.”. Imovina će biti rasprodana, a zgrade prenamijenjene, te će u jedan dio negdašnjega samostanskog kompleksa biti smještena gradska uprava. Od 1951. godine će dio preostalog samostanskog kompleksa preuzeti Hrvatska dominikanska provincija.

Potom slijede autorov *Zaključak* te dodatci: *Kronotaksa priora augustinskog samostana sv. Jeronima, Ugovori, misni legati i drugi pravno-financijski poslovi augustinskog samostana i Phoenix redivivus*.

Opsežna studija Marka Medveda *Filius conventus Fluminensis. Augustinci pustinjaci sv. Jeronima u Rijeci* obuhvaća sve aspekte samostanskog života kroz šest stoljeća postojanja ove redovničke zajednice. Ova studija u našoj najboljoj tradiciji crkvene povijesti čvrsto se drži arhivskih vrela, ali isto tako autor slijedi suvremene metodološke obrasce historiografije crkvenih institucija u novovjekovlju. Stoga je historiografski prinos ovoga djela višestruk i može služiti kao putokaz budućim povijesnim istraživanjima naše crkvene povijesti, ali i za razvijanje senzibiliteta prema povijesnim istraživanjima koja slijede suvremena metodološka dostignuća historiografije.

Marino Martinčević

Giulia Spallacci, *I commerci adriatici e mediterranei di Ancona nel XV secolo*, CLUEB, Bologna 2020., 555 str.

Opsežna i temeljita knjiga povjesničarke Giulije Spallacci je prerađena verzija njezine doktorske disertacije obranjene u Bologni 2017. Sastoji se od dvadeset numeriranih poglavlja koji se mogu grupirati u nekoliko glavnih tematskih cjelina.

U prvu cjelinu uključena su poglavlja koja objašnjavaju politički okvir ankonske trgovine u promatranom razdoblju. Nakon uvoda i metodoloških razjašnjenja, poglavlje *La realtà politica anconetana nel XV–XVI secolo* (23–26) postavlja politički okvir trgovačkog razvitka grada. Kreće od proglašenja Egidijevskih konstitucija 1357. i završava s godinom 1532. kada papa Klement VII. uspostavlja politički nadzor nad teritorijem Papinske države. Knjiga je stoga posvećena načinu na koji Ancona razvija svoju trgovačku mrežu i utjecaj kroz stoljeće i pol, u vrijeme kada uživa djelomičnu samostalnost unutar Papinske Države (*Stato della Chiesa*), tj. s mogućnošću

donošenja vlastitih zakona uvrštenih u Statut grada, a pod stalnim pritiskom mletačke tala-sokracije. Poglavlja *La legislazione marittima di Ancona* (27–42), *I trattati commerciali come espressione delle relazioni economiche nel mar Adriatico* (43–50) i *I trattati anconetani nel Basso Medioevo* (77–78) posvećena su zakonodavstvu; objašnjavaju se Statuti kojima se regulira pomorsko pravo (*Statuti del Mare*), upravljanje arsenalom (*Statuti del Terzenale*) i carina (*Statuti della Dogana*) te prikazuje legislativa vezana za markijske sajmove (Rimini, Recanati, Fermo i Ancona) i oslobađanja od plaćanja carine. Posljednje od spomenutih poglavlja se ukratko osvrće na utjecaj tih međukomunalnih ugovora na mogućnost trgovačkog rasta i njihovu učinkovitost.

Druga velika cjelina posvećena je odnosu Ancone s pojedinim regijama. Poglavlje *L'influenza veneta nello sviluppo commerciale di Ancone* (51–75) je u tom sklopu zasebna studija o napetim odnosima između Ancone i Venecije, s obzirom na to da je u odnosima s drugim područjima naglašena suradnja, a ne sukobi i suparništvo kakvo ima s Venecijom. Naime, kao i ostale komune jadranskog mora, Ancona se suočila s težnjama Venecije da politički i ekonomski upravlja prostorom koji zove *mare nostrum*. Prikazuju se uzastopni trgovački sukobi Venecije i Ancone, koji završavaju potpisivanjem međusobnog ugovora iz 1345. te se u kratkim crtama podsjeća na mletačku politiku na Jadranu osvrćući se na utjecaj Kraljevine Ugarske u Dalmaciji, dolazak Turaka na Balkan i zasebni položaj Dubrovnika u njegovu savezništvu sa španjolskom krunom. Poglavlje *Le relazioni di Ancona con le Marche* (79–93) podijeljeno je na odnose Ancone s južnim i sjevernim dijelom Marki, s time da je znatno više zastupljen prikaz odnosa s južnim komunama (Fermo, Recanati, Ascoli, Osimo) i sa židovskom markijskom zajednicom nego onaj o odnosima sa sjevernim Markama (Malatesta). U ovom se poglavlju ističe prednost položaja Ancone u odnosu na druge komune njezina okruženja, s obzirom na to da jedino ona ima prirodno konfiguriranu luku koja može primiti plovila velikih tonaža te je zbog toga najbolja poveznica između talijanskog kopna i Jadrana. Potpomognute Venecijom ili carem Frederikom II., pojedine markijske komune postavljaju se kao oponenti Ancone i u 13. st. razvijaju svoje lučke infrastrukture. Najuočljiviji trenutak suprotstavljenih političko-privrednih težnji je uspostava petogodišnjeg ugovora iz 1228. u kojem se sučeljavaju Ancona i Pesaro s jedne te drugi markijski gradovi koje podržava Venecija (među kojima su Senigallia, Recanati, Fano, Civitanova, Fermo, Ossimo) s druge strane. U 14. st. dolazi i potpora od firentinskih moćnika (bankari i trgovci) te Anžuvina koji koriste Anconu kao emporij na trasi od Firence ili Apulije prema Anconi i dalje prema Dalmaciji, Dubrovniku, Carigradu, odnosno ugarskim zemljama, zbog trgovine žitom i suknom. Radi boljeg razumijevanja o kakvim je sukobima i rivalstvu riječ, autorica posvećuje posebnu pažnju odnosima Ancone s Fermom i Recanatiem. Potpoglavlje *Le relazioni con la comunità ebraica marchigiana* (88–90) izravnije se osvrće na židovsku zajednicu u gradu. Od njezine pojave tijekom 13. st., zajednica je uglavnom sastavljena od Židova uključenih u financijske djelatnosti i davanje zajmova. U 16. st. dolazi do novog priljeva Židova, Sefarda, sve do 1555. kada ih papa Pavao IV. izolira u getu i započinju progoni. Glavni motiv prikaza odnosa Ancone sa sjevernim Markama je konstantna težnja gospodara tog područja Malatesta da ovladaju gradom, a u najmanju ruku da mu se nametnu kao pokrovitelji. U poglavlju *Le relazioni di Ancona con la Romagna* (95–111) prikazuju se u dva potpoglavlja odnosi s Ravenom i Riminijem. Odnose s Ravenom karakterizira međusobno prijateljstvo, posebice u svijetlu monetarnog ugovora iz 1249. godine, pri čemu su na str. 101 ponuđene monetarne vrijednosti i ekvivalencije pojedinih valuta, te, od većeg interesa za hrvatsko područje, analiza tržišta soli između Ancone, Ravene i Venecije, u kojoj se nudi i pregled solne trgovine za Pag i Zadar. Drugo potpoglavlje bavi se Riminijem,

u čijem se slučaju stav prema Anconi svako malo mijenja, krećući od njezina saveznika u trenucima kada je Rimini protivnik Venecije, kada ulazi u anti-mletačko savezništvo s drugim gradovima, do trenutaka napetosti kada joj se Rimini približava, na štetu Ancone. Sljedeće je poglavlje *Relazione di Ancona con la Puglia e il regno aragonese* (113–128) koje pokriva odnose Ancone s Apulijom te sa Sicilijom i Kataloncima. Glavna karakteristika Apulije je njezina proizvodnja viška agrarnih namirnica (žito, ulje, vino) koje je čine nezaobilaznom okosnicom trgovine. Zbog toga je objekt lakomosti različitih stranih sila (Venecija, Bizant, kraljevi Sicilije ili Anžuvinci). Unatoč političkim težnjama i političkom kontekstu suparništva među različitim silama, apulski gradovi uspostavljaju mreže distribucije agrarnih proizvoda i osnivaju sajmove sa svim zainteresiranim privrednim partnerima (gradovima), dok se povećava i interes stranih poduzetnika, naročito firentinskih ulagača. Slučaj sa Sicilijom je drukčiji jer se u njoj već od 1282. uspostavila vladavina aragonske krune, što osigurava političku stabilnost čitavom otoku i uzrokuje različite razvojne tendencije: s jedne strane Sicilija je polazna točka trgovačke rute prema Anconi i Dubrovniku, s druge strane u njezin privredni život se aktivno uključuju Katalonci, trgujući s ankonskim partnerima i uspostavljajući konzulat u Anconi 1485. kao čvrsto uporište daljnje trgovačke mreže od Barcelone do Dubrovnika. Sljedeće poglavlje za hrvatskog je čitatelja posebice zanimljivo, ali se u njegovom naslovu *Relazioni di Ancona con l'Istria* (129–137) i sadržaju krije jedna zemljopisna pogreška. Naime, naslov navodi da se u njemu radi o Istri, s time da se kratko osvrće i na Trst, ali se ono zapravo puno više bavi odnosima Ancone sa Senjom, koji nije dio istarskog poluotoka nego Kvarnera, odnosno Hrvatskog primorja, a za koji u tekstu piše: “iako zemljopisno pripada Dalmaciji (!), politički je pod Kraljevinom Hrvatske predstavljajući jedini izlaz na more za Hrvatsku” (132–133). Kako je došlo do takve pogreške, teško je dokučiti (osim shematskog pojednostavljivanja prostora), no sadržaj teksta ostaje informativan. Istra (u koju autorica uključuje ne samo Senj, nego i Rijeku) politički je okarakterizirana kao područje pod kontinuiranim političkim izmjenama od 12. do 14. st., s općim ozračjem mletačke težnje da se svi istarski proizvodi usmjere prema Veneciji i da trgovina bude pod njenim nadzorom, što se konačno razrješava 1331. kad obala potpada pod Veneciju, a kopno je pod vlašću akvilejskih patrijarha i različitih velikaša. Osvrt o Trstu je kratak jer se smatra da je, otkad 1382. biva dodijeljen Habsburgovcima, njegova povijest odvojena od one jadranskih gradova, a da mu tek 1719. vlasti osmišljavaju važnu ulogu luke. Ipak se ovakav stav modera kada autorica podsjeća da su Toskanci koristili Trst kao tranzitnu luku prema Istočnoj Europi i tijekom 14. i 15. stoljeća. Dio posvećen Senju je veći. Naglašeni su strateški položaj luke koja povezuje unutrašnjost kopna s Jadranom i važnost prometa drvom, te se podsjeća na imenovanje ankonskih konzula u Senju. S kulturne strane, povezuje se odnos Ancone i Senja u kontekstu prijevoza hodočasnika, pogotovo za odlazak u Rim, dok se u 14. st. 75 % ugarskog tržišta preko Senja sastoji od trgovine mesa i kože. Sljedeće je poglavlje *Relazioni di Ancona con la Dalmazia* (139–219), koje ujedno zauzima i najveći dio knjige. U uvodnom djelu autorica kronološki (830. – 1102.; 1204. – 1358., 1358. – 1420.; 1409. – 1509.; 1509. – 1797.) prati političku izmjenu vlasti na dalmatinskom prostoru (Bizant, Venecija, Ugarska) i oportunističko prilagođavanje Ancone. Prvi dio poglavlja pod podnaslovom *I fenomeni sociali che caratterizzano la Dalmazia dal XIII al XVI secolo* (144–149) sažima na početku odnose obalnih gradova s kopnenim dijelom i uspostavu banske vlasti od 10. do 14. stoljeća. Slijedi osvrt na migracijska kretanja stanovništva nakon depopulacije Italije kugom s jedne strane, i kao posljedica prodora Turaka s druge strane (u ovom su pregledu uključeni i migracijski valovi

Albanaca i Vlahu te problemi koje su prouzročili). Podsjeća se na osnutke hrvatskih bratovština u markijskim gradovima i na postupnu integraciju migranata s domicilnim stanovništvom, dok se usporedo ocrtavaju i kretanja Talijana prema istočnoj jadranskoj obali, prvenstveno u svojstvu bilježnika i specijaliziranih obrta. Sljedeće potpoglavlje, *Spalato e Traù* (149–152), se usredotočuje na dvije dalmatinske komune: Split i Trogir. Split se s jedne strane stavlja u kontekst mletačkog projekta u 16. st. trgovačke trase Venecija - Split kao alternativne i suparničke rute prekomorske veze Ancona - Dubrovnik, s uspostavom Splitske skele, a s druge strane se podsjeća na suradničke odnose Ancone i Splita u 13. st., počevši od prvog splitskog načelnika 1239. koji je bio Ankonitanac, s obzirom na to da su tada bili najintenzivniji odnosi između Splita i Marki. Veze između Trogira i Ancone isto su šturo dokumentirane za 13. stoljeće. Odnosi sa Zadrom (152–171) znatno su razrađeniji, među ostalim i kroz redovita potpisivanja ugovora o međusobnoj suradnji 1258. i 1288. (tradicionalno datiranom u 1388., uz raspravu o krivom datiranju u 1388. i s navođenjem 1288. godine kao ispravnom datacijom ugovora) te odlukom komunalnog vijeća iz 1525., koja je donesena kao posljedica prijevara prijevoznika koji su se lažno predstavljali kao Zadrani kako bi uživali u carinskim olakšicama predviđenim ugovorom iz 1288. godine. Slično je oblikovano i potpoglavlje posvećeno Dubrovniku (171–219), no u puno većem obimu. Isto se kronološki prate potpisani ugovori po sekcijama: *Il trattato del 1199, La diplomazia commerciale di Ragusa nel XIII secolo* (s naglaskom na trgovačkim ugovorima između Dubrovnika i markijskih gradova), *Il trattato del 1292, Il trattato del 1372, Il trattato del 1397, Il trattato del 1440: il Foedus Anconitanorum Ragusinorumque, Il trattato del 1495 i Il trattato del 1514*. Sljedeće poglavlje, *Relazioni di Ancona con l'Albania* (221–227) se pomiče prema istoku i razmatra područje Albanije, misleći pri tome na mletačku Albaniju, koja uključuje Kotor i Ulcinj. U trgovini s Albanijom često su zadrski i dubrovački trgovci uključeni kao posrednici za prometovanje teritorijem s robom. Sljedeće je poglavlje *La comparsa della componente turca nell'attività marittima di Ancona* (229–238). Privredni odnosi između Istoka i Zapada su glavni pokretači razmjena na Mediteranu koji su samo Arapi u VII. st. nakratko prekinuli, dok ekspanzija Osmanlija iziskuje da se preispitaju parametri trgovačke razmjene s "nevjernicima". U ovom se poglavlju analizira posrednička uloga Dubrovnika te kako se Ancona postavila da pospješuje svoju trgovinu na područjima Osmanskog Carstva pozivajući se na prethodne ugovore.

Posljednja cjelina je više "tehničke" prirode, jer se donose prijepisi izvora, prilažu grafikoni, leksička objašnjenja, bibliografija i slično. Tako je poglavlje *Le relazioni commerciali testimoniate dalla documentazione notarile* (239–280) svojevrstni leksikon pojedinih pojmova pomoću pregleda brojnih spisa i autora kako bi se pobliže definiralo njihovo značenje kroz potpoglavlja *La commenda* i *Il cambium marittimum*, dok se u posljednjem potpoglavlju *I contratti commerciali di Ancona e il volume degli scambi* donosi tipološka analiza trgovačkih ugovora i stavlja ih se u kontekst vremena s nekoliko primjera. Predzadnje je poglavlje *I prodotti comerciati* (281–308). Koristeći se službenim spisima (raznih carinskih zapisa) za četiri godine od kraja 14. do početka 16. st. (1397., 1421., 1471., 1512.) autorica je prikupila značajnu bazu podataka o carinskom cjeniku za skoro sto (točnije 99) različitih proizvoda, od poljoprivrednih produkata do kože, metala i obrtničkih rukotvorina, kako izvoznih proizvoda tako i uvozne robe. Nakon tabelarnog prikaza carinskih tarifa slijedi razmatranje prometa pojedinom robom s pravcima kretanja i sudionicima. Ujedno je to jedno od najoriginalnijih poglavlja koje omogućuje lakše praćenje praktične strane trgovine, od cijena, sezonskih kretanja pojedinih produkata i motivacije za pokretanja poslovanja. Poglavlje koje slijedi,

Conclusioni (309–318), kratak je zaključak u kojem se dosadašnju historiografiju o Anconi sučeljava s novim pristupima podacima. Sljedeća cjelina *Repertorio delle fonti impiegate* (319–494) vrlo je dragocjen dodatak analitičkom dijelu knjige. Započinje prijepisima šezdeset dokumenata (319–432) na koje se autorica referirala u tekstu, nakon čega slijedi poglavlje *Regesti dei contratti commerciali redatti dai notai di Ancona nel XV secolo* (432–494) s 436 dokumenata od 1426. do 1514. godine. Slijedi im rječnik trgovačkih pojmova, *Dizionario dei lemmi mercantili medievali impiegati* (495–496), dok je posljednja cjelina *Bibliografia* (497–531). Na kraju knjige su priložene ilustracije (534–554) koje uključuju tematske karte mjesta i gradova, primjere bilježničkih tekstova i statističku obradu podataka grafikonima.

Sabine Florence Fabijanec

Laris Borić – Jasenka Gudelj, *Uveliko i u malo: lik i likovnost renesansnog Cresa*, Sveučilište u Zadru, Zadar 2019., 247 str.

Autorskom dvojcu Laris Borić i Jasenka Gudelj te Sveučilištu u Zadru kao nakladniku imamo zahvaliti što smo 2019. godine podareni čitko i nadahnuto pisanim znanstvenim, posljedično tomu i široj kulturnoj publici primamljivim djelom o Cresu. Radi se o prvoj monografiji, sveobuhvatnoj studiji iz očista povjesničara umjetnosti koje obuhvaća uspješno razdoblje za grad Cres što traje od polovice 15. do prvih desetljeća 17. stoljeća.

Prvi retci ovog djela posvećeni su zahvalama. Za našu znanstvenu javnost poprilično neuobičajena, dodao bih lijepa i plemenita gesta učestala u dijelu stranih publikacija, koja nam progovara, među ostalim, o svijesti ovih autora o nužnosti suradnje s nizom pojedinaca i ustanova, a da bi rezultat znanstvenog rada bio doveden u što kvalitetnije obličje.

Nakon predgovora koji potpisuje Tea Sušanjan Protić, konzervatorica i viša stručna savjetnica Konzervatorskog odjela u Rijeci, i autorskog uvoda, knjiga je strukturirana kroz devet većih cjelina koje su podijeljene u sadržajno logična manja poglavlja. Osnovna nit koja povezuje poglavlja ove knjige je “misao o sretnom trenutku” Cresa čije je društvo znalo iskoristiti doba renesanse kako bi ga iz naselja preoblikovalo u grad. Između dviju krajnjih točaka, skromnih početaka i ponovne postupne ruralizacije grada, smješteni su glavni likovi ove knjige: građevine, naručitelji i majstori. Knjiga, ukratko rečeno, opisuje proces preobrazbe naselja u grad pod patronatom Venecije, ali i *genius loci* renesansnog Cresa koji je živio svoj “sretni trenutak kairosa” upravo u spomenutom razdoblju od polovice 15. do početka 17. stoljeća.

U prvoj cjelini, naslovljenoj *Priča o dva grada: Osor i Cres*, autori donose historiografsku studiju o povijesti Cresa i Osora od prvih naseobina do 18. stoljeća. Odmah na početku ističu posebnost insularnog konteksta koji je od prapovijesnih vremena predstavljao povoljnu razvojnu okolnost. Strateški smješten na pomorskom putu koji je od Akvileje preko istarskih luka vodio prema srednjedalmatinskim otocima, grad Osor je još od antike na toj sretnoj okolnosti gradio svoj urbani razvoj. Ni Cres nije mnogo zaostajao u odnosu na Osor u smislu razvijenosti naselja već u antici. Tijekom ranog srednjeg vijeka Cres doživljava uznapredovalu deurbanizaciju, dok je Osor, kao sjedište biskupije, uspio sačuvati značajke grada. Tijekom prve polovice 14. st. moglo bi se govoriti o razvijenom stupnju procesa ustanovljenja bimunicipalne komune, odnosno o Cresu kao naselju koje je uz Osor uživalo značajniji status na